

7. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 4-18.

8. Тьоткін В.І. Удосконалення державної політики соціального розвитку українського села / В.І. Тьоткін // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 32-41.

Важинский Ф.А., Колодийчук А.В. Сущность и значение социально-экономического развития сельских территорий

Определены сущность категорий "развитие сельских территорий", "социально-экономическое развитие", понятие интегрированного развития сельских территорий, проявляющееся в улучшении качества жизни сельского населения через повышение уровней его самообеспеченности и социальной безопасности путем реструктуризации его экономической активности.

Ключевые слова: развитие сельских территорий, социально-экономическое развитие сельских территорий, аграрная политика, производственная инфраструктура, комплексность инновации, ресурсы.

Vazhynsky F.A., Kolodiychuk A.V. Essence and value of socio-economic development of rural territories

In the article determination of essence of categories "development of rural territories", "socio-economic development", concept of integrated development of rural territories, showing up in the improvement of quality of life of rural population through the increase of levels of its self-sufficiency and social safety by restructuring of its economic activity is given.

Keywords: development of rural territories, socio-economic development of rural territories, agrarian policy, production infrastructure, complexity of innovation, resources.

УДК 338.45

Здобувач Ю.М. Ванькович – НУ "Львівська політехніка"

КЛАСИФІКАЦІЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наведено авторську класифікацію тіньової економічної діяльності за основними її ознаками, а саме: масштабність, масовість, тривалість здійснення, мотивація тощо. За масштабністю здійснення її поділяють на внутрішню та зовнішню. Своєю чергою, внутрішню тіньову економічну діяльність поділено на загальнодержавну, галузеву, регіональну та локальну. За кількістю осіб, що здійснюють таку діяльність, її можна поділити на одноосібну та колективну. За мотивацією тіньову економічну діяльність можна класифікувати як навмисну і ненавмисну. За постійністю здійснення тіньову економічну діяльність можна розділити на дві групи: разова та постійна. За тривалістю здійснення її доречно поділити на: коротко-, середньо- та довготермінову.

Ключові слова: тіньова економічна діяльність, класифікація видів тіньової економічної діяльності.

Постановка проблеми. Сучасна тіньова економіка є загальносвітовим негативним явищем, яке з розвитком національних і міжнародних економічних зв'язків та фінансово-господарських технологій набуває нових, дедалі небезпечніших властивостей. Сьогодні вона з тією чи іншою послідовністю, інтенсивністю та обсягами проявляється у всіх країнах світу. Як за формами прояву, так і за рівнем усвідомлення сутності феномена "тіньова економіка" у тих чи інших країнах це відбувається по-різному. Тому надзвичайно важливим є вивчення цього явища та його класифікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На сьогодні Україна перебуває серед лідерів за обсягами тіньової економіки. Ця проблема була актуальною в минулому, проте сьогодні вона набула надзвичайного розмаху. Цікавою є класифікація тіньової економічної діяльності Турчинова, яка базується на 13 ознаках, 55 групах та 36 підгрупах. Він поділяє тіньову економічну діяльність за такими ознаками: за її відношенням до легальної економіки, за умовами здійснення, за соціальними наслідками, за видом діяльності, за мотивацією, за об'єктом, за стабільністю здійснення, за рівнем організованості суб'єктів, за втручанням державних вищих посадових осіб, за рівнем просторового охоплення, за суворістю визначеного законодавством покаранням за діяльність, класифіковану як тіньову. Російський дослідник В. Радаєв пропонує власний підхід до класифікації тіньової економічної діяльності: за відповідністю дій до чинного законодавства: неформальна економіка, позаправова, напівправова, нелегальна, кримінальна економіка. За характером повноти реєстрації господарських операцій В. Радаєв виділяє два критерії: за мотивацією суб'єктів господарювання до звітності, за відповідністю до статистичної звітності. Латов Ю. пропонує брати за критерій типологізації тіньової економіки її відношення до офіційної економіки, а саме: друга ("білокомірцева") тіньова економіка, сіра (неформальна) тіньова економіка і чорна (підпільна) тіньова економіка.

Мета дослідження – класифікація поняття "тіньова економічна діяльність" та характеристика її складників.

Основний матеріал дослідження. Для того, щоб визначити сутність тіньової економіки, потрібно прокласифікувати її на складники.

Немає остаточного погляду на те, які види діяльності варто розглядати як тіньові. Юристи розглядають тіньову економіку як економічну діяльність, заборонену законодавством України. Але тут не враховано значного обсягу формально дозволених, але негативних угод, а також документально оформлених фіктивних операцій. Економісти ж виділяють три сфери тіньової економіки: кримінальну, нелегальну та легальну негативну (або фіктивну) діяльність. Також іноді під тіньовою економікою розуміють всю економічну діяльність, коли з різних причин не враховують офіційної статистики, і, відповідно, не долучають до складу ВВП [1].

Певні автори до тіньової економіки відносять і так звану "неформальну економіку", що охоплює малі форми підприємництва, представники яких нерідко успішно збільшують масштаби тіньової економіки. Але однією зі специфічних ознак тіньової економіки є організація і структурованість, чого недостатньо в малому підприємстві [2].

Розгляд цього феномена має певні труднощі, тому що тут легально зареєстровані фірми, об'єднання, банки (зокрема й – державної форми власності), переплетені з підпільним і кримінальним бізнесом, у якому беруть участь представники владних структур усіх рівнів. Кожна зі згаданих структурних ланок має свої особливості, що потребують глибоких та детальних досліджень [2]. Водночас тіньову економіку як економічну категорію визначають через сукупність специфічних економічних відносин, пов'язаних із діяльністю з виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг, що при-

ховуються від державного контролю з метою одержання прибутків та особистого збагачення [2].

Учені Левенсон та Мелоні стверджують, що підпільна економіка виникає ендемоно (через внутрішні причини) відповідно до самоусвідомлення різних підприємців. Ведення бізнесу в межах офіційної економіки має певні переваги, починаючи від можливості давати рекламу своїх товарів, проте передбачає й вади, зокрема фіксовані ціни на товари, котрі треба встановлювати відповідно до певних обмежень. Підприємці різняться між собою у способах управління своїми фірмами, з часом вони більше починають розуміти свої можливості. Зазвичай підприємці починають бізнес в неофіційному секторі для того, аби уникнути високих видатків на дозвіл ведення бізнесу, згодом, коли фірма стає досить великою, вона долучається до офіційної економіки для того, аби мати змогу рекламувати свої товари та запускати нові лінії виробництва. Таким чином, Левенсон та Мелоні подають модель динамічного переходу із неофіційного до офіційного секторів економіки [3].

Водночас, Шнейдер та Енст наголошують на тому, що принаймні дві третини від прибутку, заробленого у тіньовому секторі економіки, негайно ж витрачаються в межах офіційного сектора, і таким чином має позитивний вплив на економіку країни [3].

Фейг Е. виділяє два основні складники тіньової економіки [4]:

- 1) економічна діяльність, що є легальною, неприхованою, але й такою, що не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою;
- 2) протизаконна, свідомо приховувана економічна діяльність.

До першого її складника відносять виробничу діяльність у домашніх господарствах, надання послуг на епізодичній основі, невеликі підробітки (догляд за дітьми; дохід, отримуваний від сільського господарства; виконання ремонтів власними силами та інше). Цю діяльність не враховують під час визначення обсягу валового національного доходу. Цей сектор Е. Фейг та інші науковці назвали "неформальною економікою" [4].

До другого складника Е. Фейг відносить заборонену в державі економічну діяльність, кримінальні діяння, а також всі інші види діяльності, які повинна враховувати і контролювати держава, однак суб'єкти такої діяльності свідомо її приховують для ухилення від оподаткування, або в інших протиправних цілях. Цей складник досить часто називають "підпільною економікою" [4].

Подібну структуру тіньової економіки надає й економіст США Д. Блейдс, а саме [5]:

- 1) виробництво цілком легальної продукції, що приховується від влади з метою несплати податків;
- 2) виробництво товарів чи надання послуг, які заборонені законом;
- 3) приховування доходів у їхній натуральній формі.

На думку Д. Блейдса, саме ухилення від сплати податків від незабороненої економічної діяльності робить найбільший внесок в обсяг тіньової економіки. Він запропонував долучити обсяги незаконної діяльності у систему національних рахунків [13].

В Україні на цей час залишається нагальною проблема корумпованості, наркобізнесу, проституції, нелегального виробництва і збуту продукції, фіктивних грошових операцій. Державне управління економікою країни є недосконалим. Неефективна податкова політика веде до зменшення надходжень до держбюджету через розростання тіньового сектора. Недосконале і нестабільне законодавство відлякує підприємців від легалізації їхньої діяльності і примушує йти в тінь.

Проте, на нашу думку, варто було б удосконалити розподіл тіньової економіки на зони (складники), а саме це подано на рис. 1.

Рис. 1. Розподіл тіньової економіки на складники (зони)

А тепер охарактеризуємо кожну з них:

- 1) неофіційна економіка – легальні види економічної діяльності, але відображення її обсягів у офіційній статистиці не повністю, цим самим часткове ухиляння від сплати податків повною мірою. На думку автора її варто поділити на підскладники з вищої ланки управління до нижчої, а саме: власники, акціонери, менеджери, виконавці. Адже фіксування обсягів виробленої продукції чи наданих послуг відбувається на різних рівнях управління, тому "заслуги" у недоплаті податків можна зафіксувати залежно від рівня управління.
- 2) підпільна економіка – сфера матеріального виробництва та сфера невиробничої діяльності, тобто усі заборонені законом види економічної діяльності, а саме: наркобізнес, проституція, торгівля людьми та людськими органами тощо;
- 3) фіктивна економіка – хабарництво, спекулятивні угоди та інші види шахрайства, пов'язані з отриманням та передачею грошей.

Запропоновано виділити фіктивну економіку окремим складником, хоч вона й по суті може бути складником підпільної економіки, оскільки вона набула досить широких масштабів за останні десятиріччя як в Україні, так і в світі.

Для того, щоб познайомитись з тіньовою діяльністю детальніше, потрібно здійснити більш розширену її класифікацію за основними її ознаками.

До них можна віднести масштабність, масовість, тривалість здійснення, мотивацію тощо.

За масштабністю тіньової економічної діяльності, на думку автора, її доцільно було б розділити на зовнішню і внутрішню. Зовнішньою тіньовою економічною діяльністю є такі дії, які здійснюються в межах декількох держав, мають чітку інфраструктуру і впливають на економіку загалом. Внутрішню ж тіньову економічну діяльність можна поділити на такі підскладники, як загальнодержавна, галузева, регіональна та локальна.

Загальнодержавна тіньова економічна діяльність – це діяльність яка здійснюється в межах однієї держави, статистично не опубліковується, приховується від держави та офіційно не зареєстрована. Галузева тіньова економічна діяльність – це діяльність, яка здійснюється в межах однієї галузі (наприклад машинобудування). Регіональна тіньова економічна діяльність – це діяльність, що здійснюється в межах одного регіону, міста чи області та впливає на їхній соціально-економічний розвиток. Локальна тіньова економічна діяльність – це діяльність, яка здійснюється в межах одного підприємства від нижчого рівня керівництва до вищого і впливає на його виробничу діяльність. Запропоновану класифікацію тіньової економічної діяльності за масштабністю здійснення представлено на рис. 2.

За кількістю осіб, що здійснюють тіньову економічну діяльність, можна розподілити на одноосібні та колективну. До одноосібної відносять тіньову економічну діяльність, яку здійснює одна фізична особа, наприклад надання послуг з ремонту телевізора, які ніде не обліковуються та з цих доходів не сплачуються податки. До колективної відносять тіньову економічну діяльність, яку здійснює група осіб, які не обов'язково мають статус юридичної особи.

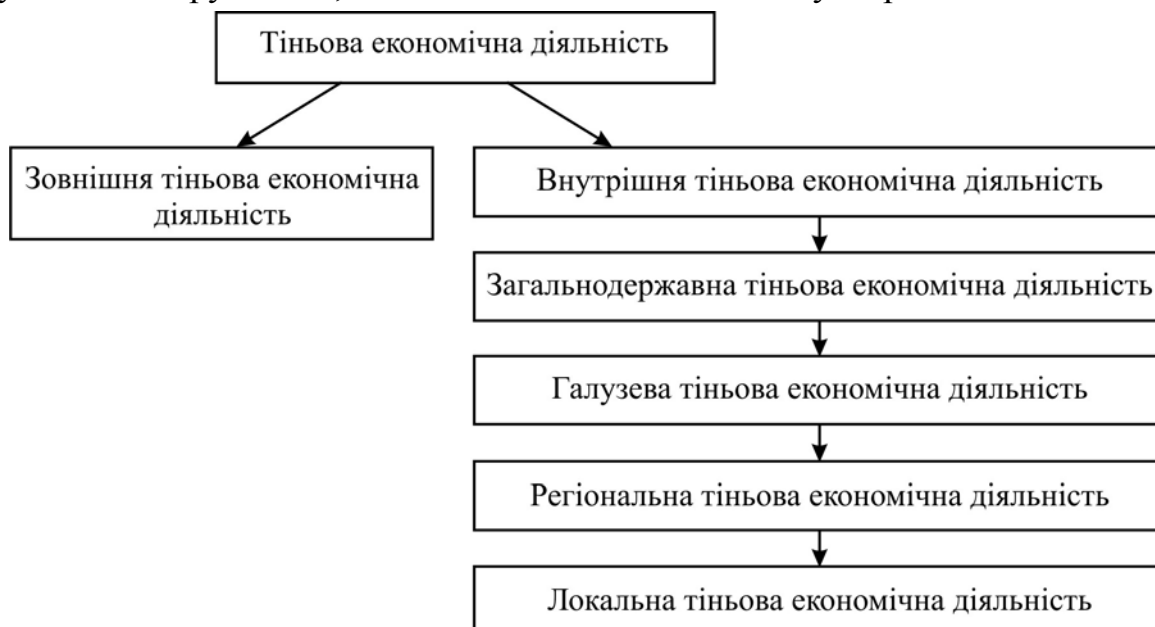

Рис. 2. Класифікація тіньової економічної діяльності за масштабністю здійснення

За мотивацією тіньову економічну діяльність можна прокласифікувати як навмисну і ненавмисну. Навмисна тіньова економічна діяльність – це діяльність, яку здійснює фізична чи юридична особа з метою отримання додат-

кового, ніде не зареєстрованого доходу, з його подальшим використанням. Ненавмисна тіньова економічна діяльність – це діяльність, яку здійснюють через незнання законодавства чи допущення ненавмисних помилок у фінансовій звітності. До ненавмисної тіньової економічної діяльності можна віднести додаткову зайнятість, інформація про доходи з якої ніде не фіксується і з неї не сплачуються податки. Більшість тіньової економічної діяльності є навмисною, оскільки особи, які здійснюють таку діяльність, хочуть отримати з неї користь. Також така діяльність є характерною для країн, в яких існує надто велике податкове навантаження на підприємства, що примушує їхніх працівників приховувати реальні доходи від діяльності цих підприємств.

За постійністю здійснення тіньову економічну діяльність можна розділити на три групи: разова, сезонна, постійна. Разова тіньова економічна діяльність виникає внаслідок здійснення її певною особою один раз і вона не являється складником якогось виробничого процесу, наприклад разове самонаваріння з метою подальшого продажу отриманого продукту. Сезонну тіньову економічну діяльність здійснюють у певні сезони (пори року), наприклад збирання овочів чи фруктів неофіційними робітниками. Постійна тіньова економічна діяльність це діяльність, що здійснюється цілеспрямовано на постійній основі, вона може бути одним із складників виробничого процесу.

Табл. Зведена класифікація тіньової економічної діяльності за основним ознаками

Тіньова економічна діяльність	
Класифікаційна ознака	Складники класифікації
За масштабністю тіньової економічної діяльності	зовнішня
	внутрішня:
	загальнодержавна
	галузева
	регіональна локальна
За кількістю осіб, що здійснюють тіньову економічну діяльність	одноосібна
	колективна
За мотивацією тіньової економічної діяльності	навмисна
	ненавмисна
За постійністю здійснення тіньової економічної діяльності	разова
	сезонна
	постійна
За тривалістю здійснення тіньової економічної діяльності	короткотермінова
	середньотермінова
	довготермінова
Залежно від стадії виробництва	постачальницька тіньова економічна діяльність
	виробнича тіньова економічна діяльність
	збутова тіньова економічна діяльність

За тривалістю здійснення тіньову економічну діяльність можна розділити на коротко-, середньо- і довготермінову. Короткотермінова тіньова економічна діяльність – це діяльність, яка здійснюється лише в термін до 1 року, середньотермінова – це діяльність, яка здійснюється протягом від 1 до 5 років, довготермінова – це діяльність, що здійснюється протягом більше як

5 років. За стадіями виробництва тіньову економічну діяльність можна поділити на постачальницьку, виробничу та збутову.

Отже, всю авторську класифікацію тіньової економічної діяльності можна звести у таблиці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізування великої кількості літературних джерел автор дійшла висновку, що для того щоб дослідити та усунути таке явище, як тіньова економічна діяльність, його потрібно прокласифікувати залежно від його основних ознак, а саме: за масштабністю, за кількістю осіб, що здійснюють тіньову економічну діяльність, за мотивацією, за тривалістю здійснення.

У подальших дослідженнях доцільно структурувати способи виявлення та боротьби з тіньовою економічною діяльністю у світі та Україні, а також визначити чинники, які впливають на розвиток такої діяльності.

Література

1. **Корягина Т.** Теневая экономика в России. Истоки и структурные изменения // Политэконом. – 1997. – № 1. – С. 39.
2. **Тіньова економіка** як негативний фактор економічної безпеки. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.referat.repetitor.ua/>.
3. **Корупція та тіньова економіка** – Джей Піл Чої (JAY PIL CHOI) (Мічиганський державний університет), Марсель Тум (MARCEL P. THUM) (Дрезденський технологічний університет) – 21 сентября 2006 года. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=7953.
4. **Feige Edgard L.** (1990). Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economic Approach, World Development, 18. – № 7. – P. 990.
5. **Николаева М.И.** Теневая экономика: методы анализа и оценки (обзор работ западных экономистов) / М.И. Николаева, А.Ю. Жевгаков. – М. : Изд-во "ЦЭМИ АН СССР, 1987. – С. 5.

Ванькович Ю.М. Классификация теневой экономической деятельности

Подана авторская классификация теневой экономической деятельности по основным ее признакам, а именно: масштабность, массовость, длительность осуществления, мотивация и тому подобное. По масштабности осуществления ее разделяют на внутреннюю и внешнюю. В свою очередь, внутренняя теневая экономическая деятельность разделена на общегосударственную, отраслевую, региональную и локальную. За количеством лиц, которые осуществляют такую деятельность, ее можно разделить на единоличную и коллективную. По мотивации теневую экономическую деятельность можно классифицировать как преднамеренную и неумышленную. За постоянством осуществления теневую экономическую деятельность можно разделить на две группы: разовая и постоянная. По продолжительности осуществления ее уместно разделить на: краткосрочную, среднесрочную и долгосрочную.

Ключевые слова: теневая экономическая деятельность, классификация видов теневой экономической деятельности.

Vankovych Yu.M. Classification of shadow economic activity

It is offered classification shadow economic activity on basic signs, namely: scale, mass character, duration of realization, motivation. After the scale of realization of her divide into internal and external. In the turn internal shadow economic activity is parted on national, sectorial, regional and local. After the amount of persons which carry out shadow economic activity it is possible to distribute on individual and collective. After motivation shadow economic activity it is possible classification as intentional and unintentional. On duration of realization shadow economic activity it is possible divide on two groups: valid for one occasion and permanent.